

COMPORTAMENTS MARGINALS DE LA NATALITAT AL BAIX LLOBREGAT (1500-1714): LA IL·LEGITIMITAT, ELS PARTS MÚLTIPLES, LA RÀTIO DE MASCULINITAT I ELS BAPTISMES D'URGÈNCIA

F. XABIER GUAL I REMÍREZ
CARLES MILLÀS I CASTELLVÍ

Articles

PRESENTACIÓ

L'anàlisi de la natalitat, a partir dels registres baptismals, és un bon indicador per copsar els canvis en el comportament vital d'una població, ja que esdevé -en context d'Antic Règim- el factor demogràfic positiu per excel·lència, i, per tant, els trets resultants i distintius d'aquesta variable s'han de tenir molt presents en qualsevol estudi de població. És per aquest motiu que a partir del buidatge de les partides de baptisme que es conserven a les diferents parròquies del Baix Llobregat¹ presentem aquí un detall dels aspectes més anecdòtics, no per això menys importants, d'aquesta natalitat: la il·legitimitat dels naixements, els casos de parts múltiples, els batejats d'urgència i la *sex-ratio* o relació de masculinitat.

LA IL·LEGITIMITAT

L'estudi de la naturalitat dels nadons als llibres de baptisme ha permès observar la terminologia que empraven els rectors a l'hora d'enregistrar els fills de pares legítims no coneguts. En aquest sentit es documenten termes com: «fill il·legítim», «fill de pares desconeguts», «fill de la fortuna», «bords», «fill de secret», «secret», «fill de la ventura», «venturer», «fill de pares incògnits», «incògnit», «orfe», «fill de pares ignorats», «parentes ignoratus», «no tingué pares», «fill de fadrí i donzella», «fill de mare soltera», «fill de vídua que promet casar-se», «fill de l'adulteri», «fill espuri», «abandonat», «deixat» o «trobat». Aquest reguitzell d'expressions i mots ens endinsa en un debat clàssic de la demografia històrica: es tracta d'abandonaments o són fills de pares no coneguts? La pregunta no és fàcil de respondre. Si bé L. HENRY² proposa diferenciar entre naixements il·legítims i nadons abandonats, en aquest article sobre el Baix Llobregat no gosem diferen-

ciar entre els uns i els altres, tot i tenir-ne documentats d'ambdues tipologies, ja que creiem que cal agrupar la totalitat de batejos així enregistrats perquè identifiquen una mateixa situació sociofamiliar. En aquest sentit, V. GUAL, que detecta una desena d'abandonaments a la Conca de Barberà, no s'atreveix a discernir «si es tracta d'infants lliurats a la seva dissort en no poder alletar-los o, simplement, mantenir-los, o són producte d'infantaments no desitjats».³

No obstant això, quina era l'actitud col·lectiva davant aquesta natalitat? És evident que si la il·legitimitat augmentava es podia trencar l'equilibri, com diu M. W. FLINN⁴ quan afirma que «la il·legitimitat i la recerca dels pares putatius eren preocupacions necessàries en totes les autoritats locals encarregades de l'auxili de la pobresa, ja que la fecunditat fora dels matrimonis podia alterar l'equilibri demogràfic local»⁵; i, per això, la societat europea, en conjunt, i la baixllobregatina, en el nostre cas, s'enfrontaven davant d'aquest problema, imposant una nupcialitat obligada per tal d'aturar la concepció prematrimonial. A tall d'exemple, al Papiol⁶ i a Sant Climent de Llobregat⁶ s'han detectat dos casos, un a cada vila, de casaments motivats per l'embaràs de la núvia. D'altra banda, a Sant Andreu de la Barca hi ha documentats dos casos de relacions extramatrimonials: un bateig de fill de fadrí - donzella i una nena «filla de vídua dexada» i de pare militar.⁷ Aquests exemples per a la nostra comarca són netament inferiors als obtinguts en altres indrets del continent europeu -especialment a les grans ciutats i en zones on el pas de la tropa comportava l'increment de les violacions. Segons M. W. FLINN,⁸ a Neuchâtel (Suïssa) les concepcions prenupcials són del 21% a mitjan segle XVIII; a Hair (Anglaterra), una sisena part dels naixements dels segles

XVI i XVII són concebuts abans del casament, i, per posar un altre exemple, a Noruega, a mitjan segle XVIII, s'obtenen uns índexs al voltant del 50%. Sobre això, per al País Valencià P. J. PLA afirma que «la evolución de las tasas de ilegitimidad y de concepciones prenupciales pasaron a un primer plano para definir la importancia del amor extraconyugal e, indirectamente, del grado de laxitud moral de nuestros más lejanos predecesores [...]».⁹ En aquest sentit, i segons B. BENNASSAR,¹⁰ és evident que en una societat com la peninsular hi ha una dualitat en el comportament col·lectiu davant les relacions sexuals matrimonials i extramaritals, fet que admet versemblança si es llegeixen les obres de literatura barroca.¹¹

Altres recursos per evitar la natalitat il·legítima passaven per la pràctica de mètodes anticonceptius, com el *coitus interruptus* o l'abstinència sexual. El mateix P. J. PLA afirma que «las prácticas anticonceptivas estaban más extendidas y eran más eficaces de lo que muy a menudo se suele suponer, y no es difícil comprender cómo serían un recurso más frecuente de temer que el fruto de las relaciones hiciese patente una conducta socialmente reprobada».¹²

Lluny d'entrar més en debats ideològics, cal dir que s'ha procedit, en aquest treball, al buidatge de les partides de baptisme, tot recollint la quantitat de nens i nenes il·legítims i abandonats, amb la intenció de calcular la proporció d'aquests respecte al nombre total de baptismes documentats a la parròquia en qüestió. A la taula I es poden observar els resultats aconseguits a cadascuna de les parròquies i per al total del Baix Llobregat. Els 490 casos enregistrats a la comarca representen un 1,34% del total, oscil·lant entre el 0,22% de Castellví de Rosanes i el 2,55% de Sant Andreu de la Barca -s'omet el 0% de Pallegà, ja que, o bé no s'enregistraven pel fet de ser una sufragània de Sant Vicenç dels Horts o el seu resultat és vàlid, només, per al període 1666-1714; i el 4,1% de Begues, que només recull el període 1565-1599. La majoria dels casos descoberts es concentren en períodes crítics: anys de pesta i epidèmies, cicles de males collites i de fams arreu de la comarca, la conjuntura dels allotjaments i, sobretot, les situacions bèl·liques o postbèl·liques. És en aquest context quan es desapareixen els percentatges de fills il·legítims; per exemple, al Papiol, entre 1635 i 1655, s'enregistren 5 casos dels 12 detectats, és a dir, un 42% del total; a Olesa, es documenten 11 casos, entre 1640 i 1659, que representen un 42,3% del total del període (1579-1714), i, per últim, a Sant Climent, s'han recollit 25 casos entre 1640 i 1659, i 6 més entre 1708 i 1714, que correspondrien -tots ells sumats- a un 52,5% dels 59 il·legítims enregistrats a la parròquia.

Aquests percentatges no difereixen gaire dels obtinguts en altres indrets. Concretament a Rocafort i Vallverd entre 1641 i 1799, agrupant il·legítims i abandonats, V. GUAL obté un percentatge del 0,93%.¹³ Seguint la mateixa agrupació, per al conjunt de la Conca de Barberà enregistra 310 «baptismes de fills de la fortuna» des del 1571 fins al 1720, destacant el 3,47% de la Guàrdia dels Prats (1568-84, 1597-1708 i 1743-67) i l'1,92% de Pira (1590-1814);¹⁴ per sobre dels resultats globals obtinguts per al Baix Llobregat.

A la comarca del Penedès, M. À. ÀLVAREZ,¹⁵ al llarg del segle XVII, enregistra un 1,5% d'il·legítims a Sant Sadurní; un 1,39% a Sant Pere de Riudebitlles; un 1,11% a Gelida, i un 0,61% a l'Avern.

Al Vallès Occidental, D. MONTAÑA¹⁶ obté per al sis-cents uns percentatges similars a Terrassa, un 1,85%, dels quals el 36% es concentra al període de la Guerra dels Segadors; un 0,95% a Sant Quirze del Vallès; un 1,53% a Sant Julià d'Alfara, i un 1,71% a Tordera.

Al Maresme, C. CURTÓ¹⁷ per al segle XVII aconseguix una taxa del 0,75% a Cabrera de Mar i de l'1,84% a Vilassar de Mar.

A Solsona, L. SALLÉS¹⁸ enregistra, entre 1565 i 1700, 317 il·legítims, representant un 2,26% del total de baptismes.

A Ripoll, J. GRAU¹⁹ obté un percentatge del 0,91% per al període 1591-1625, i un 0,13% a Campdevànol entre 1597 i 1700.

En canvi, J. ANDREU i A. SIMON, a la parròquia de Sant Just i Pastor de Barcelona, obtenen un percentatge d'il·legítims molt elevat, 9,69%, entre 1551 i 1715, «possiblement a causa d'una major relaxació en els costums [...], l'anonimat que ofereix la vida urbana i de la mobilitat a què es troba sotmesa la seva població».²⁰ Quelcom semblant passa a Saragossa, on M. C. ANSON²¹ obté un 8% dels baptismes enregistrats en el seu estudi de la parròquia de San Pablo entre 1600 i 1660.

M. F. CARBAJO,²² a Madrid, aconseguix una relació d'1,7% de fills de pares desconeguts i un 6,5% de fills il·legítims entre 1650 i 1700.

Finalment, per cloure aquesta relació, es voldria esmentar la recent aportació de R. ROBERTS i R. TOWNER,²³ els quals afirmen que la il·legitimitat a Anglaterra poques vegades arribà al 3,4% dels naixements després del 1500, sent, concretament, del

0,9% el 1650; en canvi, ARMSTRONG ha trobat a Greystoke una il·legitimitat al voltant del 6% abans de finalitzar el segle XVI, i quelcom similar es detecta a Alverstoke a principis del segle XVII.²⁴

LES BESSONADES

Sovint les bessonades no estan assenyalades directament pels rectors i cal llegir acuradament les partides per verificar els possibles parts múltiples. El recull i el buidatge d'aquesta tipologia de parts han consistit a observar si existien dates de baptisme repetides en un mateix dia, o al dia següent, i comprovar, tot seguit, si corresponien a fills d'uns mateixos pares. Tal com es pot observar a la taula II, s'ha documentat un total de 303 parts múltiples per al conjunt de la comarca, al llarg dels segles XVI i XVII i principis del XVIII. Aquesta xifra representa un 0,8% del total de baptismes enregistrats i una relació d'una bessonada cada 175 embarassos simples. L'oscil·lació local fluctua entre els valors mínims aconseguits a Pallejà i al Papiol -0,45% i una relació d'un part doble cada 222 parts individuals i els màxims de Cervelló -15 bessonades, que representen un 1,53% i equivalen a un part bivitellí cada 65 parts vitellí-lins. S'han pogut registrar 3 parts triples: 2 a Sant Boi i 1 a Sant Just Desvern.

V. GUAL²⁵ enregistra una bessonada per cada 228 parts normals entre 1646 i 1700 a Rocafort i Vallverd.

M. À. ÀLVAREZ²⁶, en el seu estudi mèdic i sanitari de la comarca del Penedès, obté sempre uns percentatges inferiors a l'1%: 0,75% a Sant Sadurní; 0,8% a Sant Pere de Riudebitlles; 0,59% a Gelida, i 0,76% a l'Avenç.

Al Maresme, J. RAMIS²⁷ aconsegueix un 0,37% de bessonades a la parròquia de Santa Maria de Mataró al llarg del segle XVII. Per la seva banda, C. CURTÓ,²⁸ per a la mateixa centúria, a Cabrera de Mar enregistra 12 parts múltiples equivalents al 0,6%, mentre que a Vilassar de Mar són 36 parts dobles, un 0,76%.

M. VILARDELL,²⁹ per al conjunt del Lluçanès, afirma que la relació entre el nombre de bessons i el de gestacions oscil·la entre 1/61 i 1/220, sent la mitjana d'1/115. Concretament, per al segle XVII, a Sobremunt obté un 0,45% i a Olost, un 1,47%.

ELS PRIMSENYATS

Una altra anàlisi de la natalitat són els casos de necessitat. D'aquesta manera, hem recollit, allà on ens ha estat possible, un aspecte que sovint s'oblida en els estudis demogràfics: el bateig d'urgència. L'Església permetia el baptisme *sub conditione*, executat per la

llevadora o altri, en el cas que els nadons presentessin clars símptomes de perill de mort. Aquesta acció, que no sempre era recollida als llibres de baptisme, permetia als nonats «morir cristianament». Amb tot, cal recordar que les anotacions d'aquestes observacions no s'enregistraven gaire sovint; fins i tot, trobem parròquies amb períodes que recullen anotats aquests primsenyats, mentre que amb determinats rectors, no se'n consigna cap. En altres ocasions, els bateigs d'urgència es localitzen en els llibres d'òbits, i apareixen com una causa de mort.

Per al conjunt del Baix Llobregat, tal com s'observa a la taula II, i malgrat la manca de primsenyats a Begues, Pallejà, el Papiol i Sant Just, se n'han trobat 192 casos, és a dir, un 0,57% del total de baptismes enregistrats per a tot el període estudiat. Destaca l'alt percentatge de Sant Andreu, 2,13%, i l'escassa proporció de Martorell, 0,09%.

Al Maresme, J. RAMIS³⁰ en quantifica, concretament per a Mataró i al llarg del segle XVII, 125 casos, que representen el 0,75% del total de baptismes. Taxa idèntica obté C. CURTÓ³¹ a la parròquia de Cabrera de Mar; en canvi, a Vilassar el percentatge és més alt: 1,84%.

A Campdevàrol, J. GRAU³² només n'enregistra un únic cas, és a dir, el 0,13% del total de baptismes d'aquesta població del Ripollès.

A Solsona, L. SALLÉS³³ detecta en 197 ocasions els baptismes d'urgència; aquesta xifra equival a l'1,4% del total de naixements enregistrats a la capital del Solsonès.

LA RELACIÓ DE MASCULINITAT O "SEX-RATIO"

Un darrer estudi que hem realitzat, mitjançant el buidatge dels llibres de baptisme del Baix Llobregat, és calcular la relació de masculinitat. Aquesta xifra permet descobrir una inscripció preferencial de nens o de nenes -indica el nombre de nens que neixen per cada 100 nenes. En general, hom parla, en context d'Antic Règim, que per cada 100 naixements femenins, n'hi ha 105 de masculins; és a dir, que la *sex-ratio* natural en néixer estaria a l'entorn de 105 minyons. L'esperança de vida de la dona és sempre més alta que la de l'home, per la qual cosa la natura té tendència a igualar aquesta situació fent néixer més nens que nenes. L. HENRY³⁴ diu, en aquest sentit, que la relació de masculinitat no ha de desviar-se gaire de 105, ja que si aquesta xifra se situa fora de l'esmentat límit, la inscripció és incompleta per algun dels dos sexes, i ho argumenta de la següent manera:

«En el caso de un registro parroquial, esta situación puede provenir de un gran intervalo entre el nacimien-

to y el bautismo, suponiendo que los temores por la suerte del niño no llevan a apresurar el bautismo; la sobremortalidad de los recién nacidos de sexo masculino provoca en este caso un descenso sensible de la relación de masculinidad durante el período comprendido entre el nacimiento i el bautismo.»

En canvi, G. DELILLE³⁵ i M. LIVI-BACCI³⁶ no estan d'acord amb aquests límits, i per la seva part, V. GUAL intenta restar importància a aquesta relació de masculinitat perquè «pot ser equívoca de cara a escatir eventuais manques de registre que només la reconstrucció de famílies pot fer detectables».³⁷

Per a Abrera, P. GARCÍA i altres³⁸ obtenen una taxa de masculinitat de només 90,7 per a la primera meitat del segle XVII, mentre que per a la segona meitat de segle, la xifra augmenta a 105,5 -dada que s'aproxima molt al valor natural en néixer. La taula II resumeix aquesta relació i presenta, particularment per a l'esmentada parròquia de Sant Pere d'Abrera, un valor de 102 per al

conjunt del període buidat -1572-1714. Només a Cervelló s'assoleix la ràtio 105, mentre que valors molt propers es donen a Sant Climent (106), el Papiol (107) i Abrera i Olesa (102). La resta de poblacions de la comarca presenten uns valors superiors -Corbera, Pallejà, Sant Andreu, Sant Boi, Sant Just, Santa Coloma i Torrelles- o bé inferiors -Castellví, Martorell i Sant Feliu. Per al conjunt de la comarca, s'assoleix una *sex-ratio* de 104,6.

V. GUAL,³⁹ a Rocafort i Vallverd, compta un total de 2.090 baptismes, entre 1708-1801, dels quals 1.086 eren nens, amb la qual cosa la relació de masculinitat és de 108 nens.

T. PERIS,⁴⁰ en el seu estudi d'Alzira, estableix una taxa de masculinitat del 93,3; en canvi, aquest valor a València és del 108 i a Espanya, segons ell, del 99,2.

A Madrid, M. F. CARBAJO⁴¹ obté unes xifres que oscil·len entre el 94,1 i el 103,6 per als períodes 1650-1654 i 1675-1679, respectivament.

Articles

TAULA I: LA IL·LEGITIMITAT AL BAIX LLOBREGAT

	PERÍODE	BAPTISMES	IL·LEGÍTIMS	%
Abrera	1572-1714	1161	29	2,5
Begues	1565-1714 (il·legítics entre 1565 i 1599)	1497	12	*
Castellví de Rosanes	1578-1714	460	1	0,22
Cervelló	1571-81 i 1666-1714	982	4	0,41
Corbera de Llobregat	1581-1714	1665	10	0,6
Martorell	1582-1634 i 1638-1714	6563	143	2,18
Olesa de Montserrat	1579-1714	7769	26	0,33
Pallejà	1661-1714	444	0	0
El Papiol	1564-1714	1330	12	0,9
Sant Andreu de la Barca	1560-1714	1687	43	2,55
Sant Boi de Llobregat	1509-22 i 1621-1714	4842	76	1,16
Sant Climent de Llobregat	1536-38, 1562-1601, 1609-99 i 1708-1714	4238	59	1,39
Sant Feliu de Llobregat	1528-30, 1583-1651 i 1653-1714	2282	40	1,75
Sant Just Desvern	1509-47, 1552-79 i 1583-1714	1600	20	1,25
Santa Coloma de Cervelló	1567-1714	689	6	0,87
Torrelles de Llobregat	1566-1714	896	9	1,01

Font: F. Xabier GUAL i Carles MILLÀS: *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*, en premsa.

Taula II: ALTRES ASPECTES DE LA NATALITAT AL BAIX LLOBREGAT AL TEMPS DELS ÀUSTRIA

	TOTAL	Nens	Nenes	Sexe desconegut	Bessonades	Primsenyats	"Sex ratio"
Abrera	1161	583	574	4	10	0,86	102
Begues	1497	*	*	*	2	0,13	*
Castellví de Rosanes	460	221	239	0	6	1,3	0,43
Cervelló	982	502	480	0	15	1,53	0,51
Corbera de Llobregat	1665	868	796	3	15	0,9	0,6
Martorell	6563	3225	3222	116	36	0,55	0,09
Olesa de Montserrat	7769	3918	3851	0	44	0,57	0,26
Pallejà	444	688	642	0	6	0,45	*
El Papiol	1330	244	200	0	2	0,45	*
Sant Andreu de la Barca	1687	893	794	0	22	1,3	2,13
Sant Boi de Llobregat	4842	2524	2318	0	57	1,87	0,81
Sant Climent de Llobregat	4238	1977	1873	388	37	0,87	0,38
Sant Feliu de Llobregat	2282	1138	1144	0	15	0,66	1,23
Sant Just Desvern	1600	838	750	12	17	1,06	*
Santa Coloma de Cervelló	689	353	324	12	6	0,87	0,29
Torrelles de Llobregat	896	470	426	0	13	1,45	0,45
	36105	*	*	*	303	0,8	*

Font: F. Xabier GUAL i Carles MILLÀS: *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*, en premsa.

NOTES

1. Abrera, Begues, Castellví, Cervelló, Corbera, Martorell, Olesa, Pallegà, el Papiol, Sant Andreu, Sant Boi, Sant Climent, Sant Feliu, Sant Just, Santa Coloma i Torrelles (en conjunt es documenten un total de 38.105 partides de baptisme per a l'època dels Àustria (1500-1714).
2. HENRY, L. *Manual de Demografia Històrica*. Barcelona: Crítica, 1983, p. 79-80.
3. GUAL, V. *La Família Moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1993, p. 205.
4. FLINN, M. W. *El Sistema Demogràfic Europeu, 1500-1820*. Barcelona: Crítica, 1989, p. 43.
5. ADB, *Expedients matrimonials, 1776-1786*.
6. APSCLL, *Baptismes*, volum I [29-05-1612].
7. APSAB, *Baptismes*, volum II [07-12-1679 i 02-10-1680, respectivament].
8. FLINN, M. W. *El Sistema Demogràfic Europeu, 1500-1820*. Barcelona: Crítica, 1989, p. 44.
9. PLA, P. J. "La natalidad ilegítima en el Condado de Cocentaina (siglos XVI-XIX)". A: *Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 3 (1983), p. 11.
10. BENNASSAR, B. *Los Españoles, actitudes y mentalidad*. 1978, p. 167.
11. Només cal recordar *El Alcalde de Zalamea*, de P. A. CALDERÓN DE LA BARCA, o *El Diablo Cojuelo*, de VÉLEZ DE GUEVARA.
12. PLA, P. J. "La natalidad ilegítima en el Condado de Cocentaina (siglos XVI-XIX)". A: *Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 3 (1983), p. 11.
13. GUAL, V. *Vida i Mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1988, p. 24.
14. GUAL, V. *La Família Moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1993, p. 158-208.
15. ÀLVAREZ, M. À. *Aspectes Sanitaris i Demogràfics a l'Antic Terme de Subirats, Sant Pere de Riudebitlles i Gelida. Segles XVI-XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1993, p. 129-130, 145, 167 i 178-179.
16. MUNTANÀ, D. *Aspectes Sanitaris del Terme i Vila de Terrassa en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1987, p. 39, 59, 73-74 i 79-80.
17. CURTÓ, C. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils, en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1991, p. 254 i 671-672.
18. SALLÉS, L. *Aspectes Sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Solsona (1565-1700)*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 173-176 i 232-241.
19. GRAU, J. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de l'Antiga Vegueria de Ripoll-Campdevàrol, segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 169-171, 182-191, 204-210 i 221-223.
20. ANDREU, J.; SIMÓN, A. *AEvolució Demogràfica [...]@ A: SOBREQÜÉS, J. Història de Barcelona*, vol. IV, 1992, p. 122-123.
21. ANSÓN, M. C. «Un Estudio Demográfico con Ordenadores: la Parroquia de San Pablo de Zaragoza de 1600 a 1660». A: *Estudios. Revista del Departamento de Historia Moderna*, 1976, p. 240.
22. CARBAJO, M. F. *La Población de la Villa de Madrid. Desde finales del siglo XVI hasta mediados del siglo XX*. Madrid: Siglo XXI, 1987, p. 54.
23. ROBERTS, R.; TOWNER, R. *The Rowner Parish Register. Some Demographical Statistics*, Internet, 1996, <http://www.southdowns.demon.co.uk/dem.htm>.
24. Traducció personal.
25. GUAL, V. *Vida i Mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1988, p. 31.
26. ÀLVAREZ, M. À. *Aspectes Sanitaris i Demogràfics a l'Antic Terme de Subirats, Sant Pere de Riudebitlles i Gelida. Segles XVI-XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1993, p. 129-130, 145, 167 i 178-179.
27. RAMIS, J. *Aspectes Sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de Mataró, durant el Segle XVI, XVII i la primera meitat del XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 196-201.
28. CURTÓ, C. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils, en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1990, p. 671-672.
29. VILARDELL, M. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de la Comarca d'Osona: el Lluçanès, segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1992, p. 475-576.
30. RAMIS, J. *Aspectes Sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de Mataró, durant el Segle XVI, XVII i la primera meitat del XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 196-201.
31. CURTÓ, C. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils, en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1990, p. 671-672.
32. GRAU, J. *Aspectes Sanitaris dels Arxius Parroquials de l'Antiga Vegueria de Ripoll-Campdevàrol, segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 169-171, 182-191, 204-210 i 221-223.
33. SALLÉS, L. *Aspectes Sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Solsona (1565-1700)*. Barcelona: UB, tesi doctoral, 1995, p. 173-176 i 232-241.
34. HENRY, L. *Manual de Demografia Històrica*. Barcelona: Crítica, 1983, p. 78-79.
35. DELILLE, G. "Dalle Peste al Cólera: la Mortalità in un Villaggio del Beneventano, 1600-1840". A: SORI, E. *Demografia storica*. Bologna: Il Mulino, 1975, p. 257.
36. LIVI-BACCI, M. *Introducción a la demografía*. Barcelona: Ariel, 1993, p. 29-30.
37. GUAL, V. *Vida i Mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1988, p. 23.
38. GARCÍA, P. [et al.]. "Comportamientos demográficos en torno a la fecundidad en la Abrera del siglo XVII". A: *Actes del Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Departament d'Història Moderna de Catalunya, Facultat de Geografia i Història, UB, 1984, volum I, p. 101-109.
39. GUAL, V. *Vida i Mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses i Diputació de Tarragona, 1988, p. 22-23.
40. PERIS, T. "Aproximación al Estudio de la Población de Alzira durante el Antiguo Régimen". *Al-gezira*, núm. 6, 1990, p. 220.
41. CARBAJO, M. F. *La Población de la Villa de Madrid. Desde finales del siglo XVI hasta mediados del siglo XX*. Madrid: Siglo XXI, 1987, p. 62-63.

Articles